

Herendi Orsolya – Sóskuti Kornél

Réz-, bronz-, római, Árpád-kori településnyomok és temetkezések Makó, Járandórol.

(Előzetes jelentés az M43, 37., HT 40. lelőhelyen végzett régészeti feltárásokról)

Kulcsszavak: megelőző feltárás, előzetes jelentés; Makó, Járandó, Csongrád megye; rézkor, bronzkor; Makó- és Szőreg-Perjámos kultúra; szarmata, Árpád-kor; település, temetkezések

A Makótól ÉNy-i irányban elhelyezkedő, magaspártokkal és meanderekkel tagolt Járandó határrészben (1. kép 1.) több alkalommal folytak régészeti munkálatok. A lelőhely regisztrálása és első topográfiai felmérése 1973-ban, a Szegedi Tudomány Egyetem Régészeti Tanszéke által végzett terepbejárások alkalmával történt.¹ A Makó, Járandó (nyilvántartási szám: 52731) lelőhely jelenleg ismert és nyilvántartott elhelyezkedésének és kiterjedésének pontosítása többszöri terepbejárás és feltárási munkák során történt. Felszíni kutatások folytak egyrészt az M43-as autópálya nyomvonalának bejárása során 2005-ben² és 2009-ben,³ másrészt a nyomvontól D-re fekvő magyar-román, valamint a Nabucco gázszállító vezeték építését megelőző előkészítő munkálatok során 2003-ban⁴ és 2009–2010-ben.⁵ A lelőhely területén több alkalommal zajlottak régészeti feltárások.⁶ A lelőhely jelenlegi kiterjedésének meghatározása ezen munkálatok során több, korábbi lelőhelypoligon összevonásával valósulhatott meg.

A jelen tanulmányban ismertetett feltárásokat 2012–2013 folyamán az M43-as autópálya Makó – országhatár közötti szakaszának építése tette szükségessé. A lelőhelyet középső részén a főpályatest 60 m szélességben, teljes hosszában, illetve erre merőlegesen a királyhegyesi út kiváltását szolgáló felüljáró és terelőút területe érintette, ezek mérete **86464** m² volt. A próbafeltárások 2012. október 10-én kezdődtek el, melyek fő

célja a lelőhely fedettségének felmérése volt. A munkálatok korlátozott pénzügyi kereteire való tekintettel szükségessé vált meghatározni azokat a beruházással érintett lelőhelyrészeket, amelyek feltárása mindenképpen indokolt. A próbafeltárás során negatívnak bizonyult lelőhelyrészekre csak korlátozott mértékben vagy egyáltalán nem történt meg a teljes felület humuszolása. Ezek a területeken az építkezés során folyamatos szakfelügyelet zajlott. Megelőző feltárás elvégzése összesen **73924** m² nagyságú területen vált szükségessé.

A próbafeltárások után október 16-án kezdődött a felületnyitás és az előkerülő régészeti jelenségek feltárása. Az időjárási viszonyok 2012-ben a terepi munkavégzést december 7-ig tették lehetővé. 2013 során március és október között több szakaszban folytak a feltárások. A lelőhelyen a terepi munkálatok befejezésére, a kezdéshez hasonlóan, október 10-én került sor.

Mivel a teljes leletanyag restaurálása, elsődleges feldolgozása a feltárás befejezése óta nem valósult meg, a lelőhely teljes publikálása belátható időn belül nem várható. Jelen tanulmány célja, hogy a szakmai hasznosulás érdekében röviden bemutassa a feltáráson tapasztaltakat.

A több korszakú lelőhelyen a két szezonban végzett munkálatok során 1315 jelenség feltárására került sor (1. kép 2.). Ezek jelentős része a terepbejárás során diagnosztizált őskori, római kori és Árpád kori településhez tartozott, de előkerültek eddig ismeretlen őskori, szarmata és Árpád-kori temetőrészletek is.

Az őskor időszakából kora rézkori és kora, valamint középső bronzkori településjelenségeket és temetkezéseket lehetett dokumentálni.⁷ A lelőhely

K-i részén őskori településjelenségek szóróványosan végig előfordultak. További megtelepedési nyomok a felüljáró É-i nyomvonalszakaszán, egy morfológiailag enyhén kiemelkedő területen, a Száraz-ér partján kerültek elő.

A kora rézkori települést néhány gödör, valamint intenzív leletanyagmennyiséget szolgáltató talajréteg jellemezte. A lelőhely K-i oldalának középső részén, a barna agyagos altalajon a gépi munkálatok során tapasztalható leletkoncentráció területén többszöri újranyesés ellenére sem rajzolódott ki beásás foltja. A leletek sűrűsödése adta rétegsor bontását mindaddig végeztük, amíg a tárgyak előfordultak. Ez hozzávetőlegesen egy 80–100 m² nagyságú felület volt. Az eltávolított talajréteg 20–30 cm vastagságot érte el. A nagymennyiségű kerámiatöredék mellett néhány egész edény, valamint egy 20 cm hosszú pattintott kovapenge is előkerült. A rézkori településnyomokhoz kapcsolható különféle tárolóvermek mellett figyelemreméltó egy kora rézkori jelenség, melyben két elkülönülő egységben összesen hat, egymásba pakolt edényt helyeztek el (195. obj, 475. snr; 2. kép 1–3.). Az egyik együttesben négy, a másikban kettő edény szerepelt (különböző méretűek és típusúak) (2. kép 2–3.).

A bronzkori (Makó- és Szőreg-Perjámos-kultúra) településnyomok és temetkezések nagyobb területen szóródva helyezkedtek el. Megtalálhatóak voltak a nyomvonal K-i és középső szakaszán, továbbá az egyik lehajtó területén, a lelőhely É-i részén. Elhelyezkedésükről megállapítható, hogy a korabeli vízjárta mélyedéshez közelebb fekvő területeket részesítették előnyben a közösségek. Valamennyi feltárt településjelenség gödör volt. Ezek között több olyan is előfordult, amely az altalajban erőteljes elváltozást nem hagyott, csak a humuszolt felszínen található edénytöredékek körvonalazták jelenlétét. Ezek formája csak a betöltésében található leletanyag bontásával rajzolódott ki. A jelenségekből nagyobb mennyiségű kerámiatöredék került elő, az egyik gödör betöltésében jelentős mennyiségű halcsont volt.

A lelőhely É-i részén, a Száraz-ér partján, a településjelenségek között feltártunk három, a Perjámos-kultúrához sorolható zsurorított temetkezést (3. kép 1.). Mindegyik arccal K-nek nézett, a férfi sír É–D, a női temetkezések pedig D–É tájolásúak voltak (3. kép 2–3.). Viseletükhöz tartoztak a nyak körüli

mészkögyöngyök, valamint egy bronz huzalkarperec (3. kép 2.). Mellékletként az egyik női sírba két füles bögrét és egy csonttűt helyeztek (3. kép 3.).

A lelőhely területén a következő megtelepedési időszak a római kor volt. A lelőhely feltáráskijelölt K-i részén és a Száraz-ér magaspártjához tartozó ÉK-i területen egy 2–3. századi szarmata település nyomai kerültek elő. A településnyomoktól Ny-ra két, szintén erre az időszakra és egy későbbi, 4–5. századra keltezhető, családi sírcsoportokból álló temetőrészletet lehetett feltárni. Ezek közül az egyik 2–3. századi a Királyhegyesre vezető műúttól K-re helyezkedett el (5. kép 2.), a másik sírcsoport a királyhegyesi úttól Ny-ra (5. kép 3.), míg a késői temetkezések egy területileg is elkülönülő részen, az É-i felüljáró nyomvonala alatti szakaszon voltak (5. kép 1.).

A településen legnagyobb számban méhkas alakú tárolóvermek fordultak elő. Ezek mellett több szabadtéri kemence és füstölő is feltárássra került. A földbemélyített kemencék között voltak egyszerűbben megépített és gondosabban kivitelezettek is. Az egyik jobb technikai kivitelű jelenség sütőfelületébe kerámiaféteget tapasztottak. A füstölők közül az egyiket egy korábban használt kemence átalakításával képezték ki. A sütőfelületet kettévágták, és a kemence hátsó részéből a föld alatt folytatódó hosszú kürtöt vájták. A kürtő kemence felőli vége hosszan átégett, ez volt a tüzelőtér, a füstölőtérnek pedig egy ovális gödröt ástak ki.

A terménytároló vermek között több mérettartomány volt elkülöníthető. Megtalálhatóak a sekélyebb és a nagy, méhkas formájú jelenségek egyaránt. A méhkas alakú vermek esetében többször megfigyelhető volt, hogy használatuk előtt kiégették azokat, erre az oldalukon foltokban megfigyelhető égésnyomok utaltak.

Néhány objektumban, a szarmata településeknél szokványosnak mondható, kutyacsontvázakat bontottunk ki. Viszonylag ritkább, de nem analógia nélküli jelenségként említhető, hogy az egyik gödörből egy emberi felkarcsont került elő (305. obj, 1307. snr), egy másik nagyméretű gödör betöltéséből pedig egy teljes csontváz (917. snr, 538 obj; 4. kép 1.). Hasonló jelenségek ismertek többek között Kompoltról; Tiszaföldvár, Téglagyár;⁸ Tiszavasvári, Városföldje, Jegyzőtag;⁹ Szegvár,

¹ HORVÁTH 1973; TROGMAYER 1993, 126.

² SZALONTAI 2006, 273.

³ FEKETE 2010, 275.

⁴ BENDE 2003, 249.

⁵ PARDITKA 2012, 282–283.

⁶ PL.: GULYÁS 2010, 270; PÓPITY 2010, 272. Ezekon kívül az autópálya építéséhez kapcsolódóan a lelőhely különböző részein 2010–2013 között több alkalommal végeztek a Móra Ferenc Múzeum munkatársai régészeti tevékenységet (megelőző feltárás, szakfelügyelet).

⁷ Az autópálya építéséhez kapcsolódó 2005-ös terepbejárások alkalmával előkerült neolitik korú megmaradt leletek el-

képzeltető, hogy a rézkor vagy bronzkor időszakához sorolhatók.

⁸ VADAY 1997.

⁹ ISTVÁNOVITS 1999, 176–178.

Oromdülő,¹⁰ vagy éppen a közelben elhelyezkedő M43, 40. lelőhelyekről egyaránt.¹¹

A leletanyagot főként az állatsontok és kerámiatöredékek alkották. A kerámiák között a szokványosnak mondható szarmata kézzel formált és korongolt edények mellett néhány terra sigillata és amforatöredék (pl.: 28. obj, 38. snr; 305. obj, 1307. snr) is előfordult. A római edények jelenléte a Makó környéki település széles körben kiterjedő kapcsolatrendszeréhez szolgált bizonyítékot.

A lelőhelyen végzett szarmata kézműves tevékenységek közül a bronzöntés említhető meg. A tevékenység végzésének csekély nyoma az 595. objektumból (1010. snr) előkerült olvasztótégely formájában található meg (4. kép 2.). Az enyhén háromszögesező szájú, kúpos aljú, kicsi, salakosra olvadt szerkezetű edényében bronzot olvasztottak, melyet jól bizonyít a belső felületén maradt néhány bronzrög.

A 2–3. századi település pontos szerkezeti felépítése nem ismert, de minden bizonnyal a Száraz-ér magaslati szolgált megfelelő telepítő tényezővel a szarmata lakosság számára. A felszíni leletszóródás és néhány feltárt jelenség alapján feltételezhető, hogy egy kisebb, 4–5. századi, tanya-jellegű település folytatódik a nyomvonalról É-ra, a Száraz-ér partján. A lelőhelyen talált késő római bronzérmek, továbbá az egyik temetőrészlet is elképzelhető, hogy ehhez a településrészhez köthető.

A nyomvonalal érintett lelőhelyrészen előkerült temetőrészletek egymástól távolabb, geomorfológiailag is elkülönülő kiemelkedéseken helyezkedtek el. A feltárt 157 temetkezés jelentős része egyszerű aknasír volt, de a közösségek 32 kiemelkedőbb tagjának sírját árokkeretelés övezte. Árokkeretes sírok az eltérő időrendi horizontoktól függetlenül, eltérő arányban mind a három temetőrészletben előfordultak. A késői időszakra keltezhető É-i temetőrészletben mindösszesen egy körárok fordult elő (5. kép 1.).

A határoló árkok a legtöbb esetben kör alakúak voltak (5. kép 1–3.), de a 117. objektum (365–366. snr) esetében előfordult szögletes kerítőárkok (6. kép 2.), valamint a 119. objektumnál (368–370. snr) a sír hosszanti oldalával párhuzamosan elhelyezkedő határoló árok is (6. kép 1.). A szögletes kerítőárkok viszonylag ritkák, de az Alföld nagyobb területén megfigyelhetők. Előfordult, többek között,

Tiszavasvári, Városföldje, Jegyzőtag;¹² Endrőd, Szujókereszt;¹³ Kiskunmajsa, Bodoglár, Égető-rét¹⁴ és Kiskundorozsma, Nagyszék II.¹⁵ lelőhelyeken. A szintén ritkán előforduló határoló árok figyelhető meg Tápiószele, Pedagógusilletmény földek,¹⁶ valamint a közelben feltárt, Makó, Dáli-ugar, M43, 40. lelőhelyen¹⁷ egyaránt.

Néhány árok betöltéséből kézzel formált fazekak töredékei kerültek elő. Ezek elképzelhető, hogy a halotti szertartás során végzett tevékenység emlékeiként értelmezhetőek.¹⁸ Hasonló jelenség volt megfigyelhető többek között Lajosmizse–Kónya-major lelőhelyen feltárt temetőrészlet 1. és 13. sírjait kerítő árkokban.¹⁹

A feltárt temetőrészletekben eltérő méretű aknasírok voltak megfigyelhetőek. Egy-egy sírcsoporton belül előfordult a széles és hosszú (7. kép 1.), továbbá a hosszú és keskeny formájú sírgödör egyaránt (7. kép 4.). A legsekélyebb temetkezések a humuszréteg aljáig megásott sírok voltak, a legmélyebbek a nyesett felszíntől mintegy 70–80 cm-re mélyedtek le.

A sírokban több esetben megfigyelhető volt koporsó vagy sír építmény közvetlen vagy közvetett nyoma. Közvetlen nyomként említhetőek a temetkezések betöltésében foltként jelentkezett, korhadás okozta elváltozások, közvetett nyomként azok az esetek tekinthetőek, amelyeknél az eredeti helyzetben maradt váz fekvése feltételezi a szűk, kötött tartást eredményező koporsó jelenlétének hiányát. Ehhez jó példa a 45. objektum (58. snr), melynél a bolygatatlan helyzetben maradt vázrészlet tartása erősen nyitott (7. kép 1.). Ennél a temetkezésnél pontosan megfigyelni ugyan nem lehetett, de a sírgödör széles és hosszú mérete miatt, illetve a rövidebbik oldalak tövében halvány kontúrral látható elváltozások alapján feltételezhető valamilyen egyéb sír építmény jelenléte.

Az elhunytakat rendszerint hanyatt fekvő, nyújtott testtartásban temették el, de ezek mellett rendellenes módon fektetett vázak is előfordultak (4. kép 4–5.). Ezek közül két eset, a nyomvonal K-i részén előkerült temetőrészletből, érdemel említést. Az egyik a sírsorokhoz igazodó aknasír volt, melyben

¹² ISTVÁNOVITS 1990, 2. kép.

¹³ VADAY–SZÖKE 1983, 26. kép.

¹⁴ DEÁK 2010, 247.

¹⁵ SZALONTAI–TÓTH 2000, 7. kép 2.

¹⁶ DINNYÉS 1980, 6. ábra; KULCSÁR 1998, 26a kép.

¹⁷ SÓSKUTI 2016.

¹⁸ KULCSÁR 1998, 39.

¹⁹ KULCSÁR 1998, 129–130.

a váz enyhén kicsavart testtartásban a hasán feküdt, olyan formán, mintha a sírgödörbe lökték volna (71. obj, 92. snr; 4. kép 4.). A másik rendellenes eset egy rablott női temetkezést határoló körárokba került elő (215. obj, 684. snr). Az árok K-i oldalában egy zsugorított testhelyzetben elföldelt csontváz volt (215. obj, 831. snr; 4. kép 5.). A rendellenes helyzetbe fektetett elhunytak pozíciója az Alföldi temetőkben előforduló változatokkal mutat hasonlóságot.²⁰

Nemek és korcsoportok tekintetében megállapítható, hogy mindhárom sírcsoportban kerültek elő férfi és női temetkezések. Arányaikban ugyan eltértek, de az *Infans* I-től kezdődően a *maturus* korú egyedekig megfigyelhetőek voltak az életkorcsoportok.²¹

A temetkezések jelentős részét kirabolták. Ennek ellenére majdnem mindegyik sír tartalmazott valamilyen tárgyi emléket.

A női temetkezésekben előkerült ékszerek között a fülbevalók, karperecek, *torquesek*, fibulák, valamint a különféle anyag-összetételű és formai variációjú gyöngyök szerepeltek legnagyobb mennyiségben (7. kép 2–3., 5–6.). A gyöngyök esetében két alapvető nyersanyag volt elkülöníthető, az üveg és a kő. Kövek közül előfordultak a féldrágakő borostyánok és karneolok, továbbá a kisebb értéket képviselő kalcedonok és fehér kőgyöngyök. Az üvegyöngyök között a színes gömbölyű, nyomott gömbös vagy hasáb alakú tucatárának számító darabok mellett előfordult néhány különlegesebb, nagyobb méretű, folytatott díszű vagy inkrusztált darab is. Előkerülési helyüket tekintve a nyak, mellkas, csuklók, derék és a bokák környékén voltak megfigyelhetőek. Említésre méltó az egyik női temetkezésből származó három csüngő (45. obj, 58. snr; 7. kép 2.). Az állatjárat bolygatta sírban eredetileg valószínűleg a nyakláncra volt felfűzve három kerek medál, melyeknek fedlapját arany lemezzel borították. A legtöbb temetkezésben megtalálható volt a fibula. Az ezüstből és bronzból készült példányok változatos formai képet mutattak. Egyaránt megtalálhatóak az egyszerű felépítésű, alá és oldalt hajlított lábú darabok, illetve a bonyolultabb kivitelű, lemezes szerkezetű példányok (7. kép 2., 5.). Különlegesebb darabként egy ritkán előforduló, római gyártmányú, réz alapú ötvözetből öntött, madár alakú ruhakapcsoló tű említhető (45. obj, 58. snr). A nyomvonal Ny-i részén található egyik

női sírban három fibula szerepelt: egy térdfibula mellett egy emailbetétes, pelta alakú és egy lemezes szerkezetű korongfibula feküdt (338. obj, 166. snr; 7. kép 4–5.). Valószínűleg mind a három római gyártmány, és a mellettük előkerült gyöngyökkel együtt alkották a felsőruházat díszét. Említésre méltó az É-i temetőrészlet egyik sírjából (637. obj, 1085. snr) származó, eredetileg kerek (?), drótrátékkal díszített, közepén üvegbetétes, arany fedlappos, késői típusú, lemezes fibula. Hasonló technikával készült darabok több lelőhelyről származnak.²² A korábbi szakirodalomból ismert példányok és az elmúlt évek nagyberuházásait megelőző feltárások során újonnan előkerült leletek alapján (pl.: Ófölsdeák, Ürmös, M43, 9. lh.²³) a Körös–Maros közén a tárgytípusnak egy intenzívebb előfordulása tapasztalható. A Járandón feltárt temetkezések karikaékszerei közül a hurkos-kampós záródású fülbevalók, *torquesek* és a huzalból vagy lemezből készített nyitott végű bronz vagy vas karperecek említhetőek.

A férfi sírok megmaradt leletei meglehetősen egyszerű képet mutatnak. Viseleti elemek közül néhány fibula mellett az öv összekapcsolására szolgáló vascsatok említhetőek. A sírba helyezett mellékletek közül jellegzetes lelet volt az edény, valamint a vaskés, továbbá a feltárt temetőrészletekben 13 férfisírból került elő római ezüstpénz. Az esetek jelentős részében a temetkezések bolygatottak voltak, azonban a derék tájékáról előkerült éremleletek minden esetben *in situ* helyzetben szerepeltek. Minden bizonnyal az övre erősített erszényben (?) lehettek. Négy körárok temetkezésbe lándzsát helyeztek a halott mellé. Ezen temetkezések mindegyike a lelőhely Ny-i részén feltárt, 2–3. századi csoportban helyezkedett el. A temetkezéseket kirabolták, de a lándzsahegyek valamennyi esetben eredeti helyzetben maradtak. A fegyvert a testtel párhuzamosan, hegygel a fej felé helyezték el (8. kép 3–5.). A 350. objektumszámú (282. snr) temetkezésből előkerült darab közel 45 cm hosszúságú hegyével (kb. penge h.: 35 cm, köpű h.: 10 cm) kiemelkedően nagyméretűnek tekinthető (8. kép 3, 5.).

Szokatlan módon, a nyomvonal K-i oldalán feltárt, szögletes kerítőárkokkal körülvett férfitemetkezés elkerülte a sírrablók figyelmét (117. obj, 365. snr; 6. kép 2.; 8. kép 1–2.). A koporsóban eltemetett

²⁰ KULCSÁR 1998, 32–34.

²¹ Az antropológiai anyag feldolgozását dr. Paja László végezte. Munkájáért fogadjuk köszönetünket!

²² VADAY 1994, Tab 7.; SCHWARCZ 2012, 65–66.

²³ SÓSKUTI 2010, 22–23.

¹⁰ ISTVÁNOVITS et al 2005, 70, 23. kép 1.

¹¹ SÓSKUTI 2016.

férfi egy szarmata típusú, réz alapú ötvözetből készült csattal és szíjvéggel felszerelt övet viselt, melynek bal oldalára helyezték az erszényét (?), amiben egy érmet, egy vas tárgyat (ár, csiholó?) és két tűzkövet tartott (8. kép 2.).

Szarmata típusú, feltételezhetően ezüst csatok egy másik temetkezésből is előkerültek (165. obj, 426. snr). A rablott férfisir alsó lábszárai eredeti helyzetben maradtak, a lábbeli felerősítésére szolgáló szíjakat látták el csattal és szíjvéggel.

Férfi és női temetkezések esetében is általános volt a lábához helyezett edénymelléklet. Kettő temetkezésben két kerámiaedény is volt, egy további sír esetében faedény vas vereteit lehetett megfigyelni. Az edények mellett említésre méltó az egyik női temetkezésben a lábához helyezett bronz veretes ládika (77. obj, 98. snr), míg egy másikban egy bronz tükör (637. obj, 1085. snr).

A beruházással érintett nyomvonalszakasz teljes területén megfigyelhetőek voltak egy szórt szerkezetű Árpád-kori település maradványai. A földbemélyített épületnyomok, tárolóvermek, szabadtéri kemencék kisebb csoportokban összpontosultak, a köztük lévő területet kerítő és vízvezető árok rendszere tagolta (1. kép 1.). A település egyaránt megtalálható volt a főpályatest K-i és Ny-i részén, továbbá az ezt keresztező felüljáró D-i és É-i szakaszán egészen a lelőhelyet É-ről határoló Száraz-ér partjáig. D-i irányban a telep kiterjedése csak a terepbejárási adatok alapján ismert.

A feltárás során a nyomvonalszakaszban mintegy 25–30, félig földbemélyített épületnyom került elő. Az általánosan megfigyelhető forma a négyzet vagy téglalap alaprajzú, sátozott épület volt. Oldalukba gyakran vájtak kisebb-nagyobb kemencéket, padlójukba több esetben munkagödrök mélyedtek (9. kép 1.). Az épületek közül az egyik legérdekesebb jelenség egy, a korabeli járósinttől, mintegy 1,5 m mélységbe leásott, téglalap alakú verem volt, melyet a D-i, rövidebbik oldalról nyíló bejáraton lehetett megközelíteni (274. obj, 673. snr; 9. kép 4.). A ház belső oldalát deszkával bélelheték, melyre az oldalak tövében végigfutó alapárok utalt. A földbemélyített verem oldalában megfigyelt árok nem egyedülálló jelenség. Hasonló épület került elő Tiszaszegetről, ahol egy borona szerkezetű épület nyomaként volt értelmezhető.²⁴ A mérete, formája és szerkezete alapján feltételezhető, hogy a makói épület is hasonló felépítésű volt. A helység fűtésére az egyik sarkában

téglából épített kemence szolgált (9. kép 2–4.).

Az előkerült kemencék között a feltérési munkálatok során három fő típus volt elkülöníthető. Az egyik az általánosan előforduló, földbe vájt szabadtéri vagy épületek sarkába elhelyezett sütő-főző kemence, a másik a fentebb említett, téglából épített kemence, míg a harmadik az ún. aknakemence. Az első típus az egész lelőhelyen megtalálható volt, az egyik leghosszabban használt összetett kemencebokr a lelőhely K-i oldalán került elő (175. obj, 438–443., 647–654., 675., 834–839. snr; 10. kép 2.). A nagyméretű, szabálytalan foltként jelentkező objektum használatának legalább négy periódusát lehetett elkülöníteni a megújítások alapján. A kemencebokrban kilenc, nagyméretű (100–120 cm átmérőjű), különálló sütőfelületet lehetett kibontani. Boltozata egynek sem maradt meg épségben, a sütőfelületekbe majdnem minden esetben kerámiát tapasztottak. A kemencék második fő típusát egyetlen jelenség képviselte (274. obj, 674. snr; 9. kép 2–4.). A nyomvonal közepső szakaszán előkerült, fentebb említett, borona szerkezetű, földbemélyített épület DNy-i sarkából egy téglából épített kemence került elő. Boltozata nem maradt meg, oldalából viszont kibontható volt egy 6–7 téglasorban megmaradt, álló falazat. Oldalait szorosan az épület falát képező fa szerkezethez illeszthették. Az épület közepe felé eső oldala nyitott volt, ez képezte a száját. A belső felületét vékonyan sátozták le, gyengén égett át. A megmaradt falak fölött található törmelékanyag alapján eredetileg magasabb lehetett a kemence, azonban a boltozat kialakításának formájára utaló nyom nem volt megfigyelhető. A kemencék harmadik, ritka típusát képezte az aknakemence (10. kép 1.). Ezekből mindösszesen kettő került elő a lelőhely K-i részén (130. obj, 382–383. snr; 157. obj, 415–416. snr). A hosszúka alakú, lejáratos gödör közepső részén kialakított kerek, széles aknában raktak tüzet, melyet az erőteljesen átégett oldalfalakon lehetett megfigyelni. Az aljában a tűz egyáltalán nem hagyott nyomot.

A településrészleten előkerült, kisszámú leletanyag túlnyomó részét az állatcsontok képezik, melyek mellett a jellegzetes bogrács-, és fazéktöredékek is előfordulnak. A leletanyagban több fenékbélyeges fazéktöredék is szerepel. Ezek mellett említésre érdemes néhány éremlelet, mely a feltérési nyomokon követő műszeres leletfelderítés során került elő.

A lelőhely DK-i oldalán létesítendő terelőút nyomvonalán, közvetlenül a Száraz-ér egyik meanderének magaspártján feltártunk egy

²⁴ FODOR 1994, 2. kép 1.

temetőrészletet is (11. kép 1–2.). Az utolsó telepobjektumtól kb. 20 m-re kezdődtek a sűrűn egymás mellé ásott, esetenként egymást felülretegző, rendkívül sekély mélységű sírok sorai (11. kép 2–3.). A temetőt É felől, a telep irányából egy mély, ÉNy–DK irányú árok határolta (578. obj, 987. snr). A tervezett nyomvonalszakasz 69, többségében DNy–ÉK tájolású temetkezést érintett. A 4–5 sorban elhelyezett temetkezések hanyatt fekvő, nyújtott vázas sírok voltak. Az esetenként egymásra ásott síroknál megfigyelhető volt, hogy a megtalált csontokat egy kisebb halomba összerendezve a későbbi temetkezés mellett hagyták (11. kép 3–4.). A csontvázak mellől legnagyobb számban S-végű hajkarikák kerültek elő, de előfordultak a korszakban szokványos huzalfülbevalók, lemezes gyűrűk, apró gyöngyökből álló nyakláncok egyaránt. A közösség minden pogány szokástól nem mentes hitvilágába enged bepillantást nyerni a 14 temetkezésből előkerült éremlelet. A kisméretű, előzetesen a 12. század elejére, első felére keltezhető ezüstérmék a temető időrendi besorolásához szolgáltatnak értékes adatokat.

A szóban forgó temetőrészlet feltételezhetően a részben feltárt Árpád-kori településhez tartozhatott. A feltevést több dolog látszik igazolni. Egyrészt az egymáshoz közeli, de egymástól mégis elkülönült elhelyezkedésük, másrészt, hogy a településobjektumokhoz köthető, felszíni szórványként előkerült leletek között található egy, különlegesen jó megtartású Kálmán dénár, melyhez hasonló darabok a sírok mellékleteiként kerültek elő.

Az Árpád-kori temető közelében a második katonai felmérés térképe egy halmot jelez. A helyszínen ez jelenleg már nem található meg. A szakirodalmi adatok alapján a halom (Vágott-halom) jelentős részét elhordták, melynek során embercsontok kerültek elő. A helyszínen Bálint Alajos végzett régészeti kutatást, melynek során Árpád-kori sírokat tárt fel.²⁵ A földterület jelenlegi tulajdonosának elmondása alapján a feltárt temetőrészlettől DK-re még az 1980-as években is látszódott egy enyhe domborulat.

²⁵ TROGMAYER 1993, 142.

A sűrűn elhelyezkedő sírok, valamint a felszínen gyűjtött kevés kő-, és Árpád-kori téglatöredék alapján minden bizonnyal egy templom köré voltak rendezve a temetkezések. Az eddigi adatgyűjtés során egyértelmű információ nem utalt a templom létezésére, azonban feltételezhető, hogy egy egyházi épület ezen a magaslaton állhatott. Mivel a halmot mára már teljesen elhordták, csekély az esélye, hogy maradványaiból épített emlékek kerüljenek elő.

A feltárással párhuzamosan a lelőhelyen szisztematikus műszeres fémlelet-felderítés is zajlott.²⁶ A fémleletek között több – a terepbejárás során ismertté vált – korszak emlékei megtalálhatóak. A római kori leletek közül, többek között, említésre érdemes néhány késő római kisbronz érme, fibula és huzalkarperec töredéke. Az előkerült leletek között különlegesnek számít egy 5. század második felére, 6. század elejére keltezhető gepida, ún. Kreisaugenfibel töredéke (4. kép 3.). A jellegzetesen gepida temetőkből előforduló tárgytípus feltételezhetően egy használat során sérült és elveszett tárgy lehet.

A feltárás munkatársai és a tanulmány illusztrációinak készítői voltak: Bedő Valér, Bernáth László, Bottyán Katinka, Kazsóki Ágnes, Kiss László Levente, Kovács Sándor, Kulcsár Kornél, Molnár Zsolt, Nagy Norbert, Nagy Norbert Nándor, Pál Róbert, Pásztor István, Pungor Krisztián, Ritly Jenő, Szabados György, Zsiga Zsolt régésztechnikusok. Bene Zsuzsanna, Bóka Gergő, Cséki Andrea, Eke István, Herendi Orsolya, Schilling László, Skriba Péter, Sósuti Kornél, Szakos Éva régészek.

A geodéziai munkálatokat az MNM–NÖK Geodéziai csoportja végezte el. Munkájukért fogadják hálás köszönetünket!

²⁶ A fémkeresős vizsgálatokat Bacskai István végezte, munkáját ez úton is köszönjük.

Orsolya Herendi–Kornél Sóskuti

Copper Age, Bronze Age, Roman period and Árpáadian Age settlements and burials at Makó, Járandó

(Preliminary report on the excavations at the M43, 37, HT 40 site)

Keywords: pre-development excavation, preliminary report; Makó, Járandó, County Csongrád; Copper Age, Bronze Age, Makó and Szőreg-Perjámos cultures; Sarmatian, Árpáadian Age; settlement, burials

Archaeological investigations have been conducted on several occasions north-west of Makó, in the area known as Járandó (Fig. 1. 1).^{1-5*6} In 2012–2013, we conducted a pre-development excavation of a site (id. no. 52731) on the planned track of the M43 Motorway, in the course of which we uncovered 1315 archaeological features over the 73,924 m² large investigated area (Fig. 1. 2). Their overwhelming majority could be associated with the prehistoric,⁷ Roman period and Árpáadian Age settlement; additionally, we also excavated prehistoric, Sarmatian and Árpáadian Age cemetery sections.

The Early Copper Age occupation was represented by a few pits and a layer yielding a substantial number of finds. In addition to the high number of pottery fragments, we found a few intact vessels and a 20 cm long chipped flint blade. Two stacks of vessels, made up of six vessels in all, with the vessels placed into each other can be mentioned among the more remarkable finds (Fig. 2. 1–3).

The settlement remains and burials of the Bronze Age occupation (Makó and Szőreg-Perjámos cultures) were scattered over a larger area. Three crouched burials of the Perjámos culture came to light on the bank of the Száraz Stream (Fig. 3. 1). All three were deposited with the face towards the east: the male burial was north to south oriented, the female burials had a south to north orientation (Fig. 3. 2–3). Their costume accessories included a strand of limestone beads worn around the neck and a bronze wire bracelet. Two handled mugs and a bone needle were deposited in one of the female burials.

The remains of a 2nd–3rd century Sarmatian settlement were found in the eastern and north-eastern part of the site. Most of the excavated features were beehive-shaped storage pits. We also uncovered several open-air ovens and smoking pits. The finds recovered from these features were predominantly animal bones and pottery, the latter also included a few terra sigillata and amphora fragments. Bronzeworking was one of the crafts practiced on this Sarmatian settlement as shown by the crucible from Feature 595 (Fig. 4. 2). We found a human skeleton in a deviant body position in the fill of one pit (Fig. 4. 1), while a human upper arm bone came to light from another.⁸⁻¹¹

Three spatially discrete cemetery sections were found west of the settlement remains (Fig. 5. 1–3). Two of these dated from the 2nd–3rd centuries, the third from the 4th–5th centuries. Most of the 157 excavated graves were simple shaft graves (Fig. 7. 1, 4). The communities' thirty-two most prominent members were interred in graves ringed by a ditch (Fig. 5. 1–3), although in one case, the grave was enclosed by a rectangular ditch (Fig. 6. 2),¹²⁻¹⁷ while a ditch running parallel to the long side of the grave was found beside Feature 119 (Fig. 6. 1). The fill of some ditches yielded fragments of hand-thrown pots.¹⁸⁻¹⁹ The shaft graves in the excavated cemetery sections varied in terms of their size and form. Long and wide (Fig. 7. 1) and long and narrow grave pits (Fig. 7. 4) were both attested among the grave clusters. Traces of coffins or funerary structures could be documented in several graves. While the deceased were generally interred in an extended position on their back, some were deposited in a deviant position (Fig. 4. 4–5);²⁰ in one case, the deceased was laid to rest in a slightly distorted position on the belly (Fig. 4. 4), while in another, the deceased was buried in a crouched position in the ditch enclosing a grave (Fig. 4. 5). All three grave clusters included male and female burials of different age groups.²¹ Most burials had been plundered.

The jewellery items recovered from the female burials were dominated by earrings, torcs, brooches, penannular bracelets of wire or sheet metal, and a wide variety of beads made of different material and of different shapes (Fig. 7. 2–3, 5–6). Regarding their position in the burials, beads generally lay in the region of the neck, the chest, the wrists, the waist and the ankles. Three pendants recovered from a female burial

were covered with gold foil (Fig. 7. 2). The silver and bronze fibula brooches include both simpler pieces with bent or returned foot and more elegant plate brooches (Fig. 7. 2, 5). One of the more remarkable pieces is a cast Roman brooch in the form of a bird. One female burial yielded three fibula brooches: a knee brooch, a pelta-shaped brooch with enamel inlay and a disc-shaped plate brooch (Fig. 7. 4–5). It seems likely that all three were Roman products and were costume adornments together with the beads found alongside them. Another noteworthy fibula brooch was brought to light from a burial in the northern cemetery section: a gilded plate brooch of the late type ornamented with applied wire decoration and glass inlay in the centre.²²⁻²³ Other outstanding finds from the female burials are a bronze mirror and a small chest with bronze mounts placed at the feet.

Men were interred with much simpler grave goods. Their costume accessories were fibula brooches and iron buckles for fastening the belt. Their typical grave goods were iron knives. Roman silver coins were found *in situ* in the region of the waist in thirteen male burials. A lance was placed beside the deceased in four graves ringed by a ditch dating from the 2nd–3rd century. Although these graves had been plundered, the lance heads lay in their original position by the head (Fig. 8. 3–5). The burials with weapons all lay in the 2nd–3rd century grave cluster uncovered in the site's western part. The burial of the man in the grave enclosed by a rectangular ditch was un plundered (Fig. 6. 2; Fig. 8. 1–2). The man interred in a coffin wore a belt with a Sarmatian-type buckle and strap-end. A purse (?) containing an iron implement, perhaps an awl or a strike-a-light, and two flints was suspended from the belt on the left side (Fig. 8. 2).

The male and female burials both contained pottery, usually placed by the feet.

The remains of a dispersed Árpáadian Age settlement could be noted along the entire section of the investigated area of the planned motorway track. The remains of sunken buildings, storage pits and open-air ovens formed smaller clusters, with the area between them containing enclosure and drainage ditches (Fig. 1. 2). One of the most noteworthy structures was a deep rectangular pit (Fig. 9. 4) whose sides were lined with planks, at least judging from the bedding trench extending along its sides.²⁴ A brick oven was built in one of the corners. The uncovered ovens can be assigned to three main types: ovens sunk into the ground, brick ovens and shaft ovens. The oven cluster of complex structure, used for the longest period of time, can be assigned to the first group (Fig. 10. 2). The second type was represented by the brick oven in the south-western corner of a log house-like structure (Fig. 9. 2–4), while there were two shaft ovens, a type that is rarely encountered (Fig. 10. 1). The few finds recovered from these features were dominated by animal bones, alongside which we found typical cauldron and pot fragments. Mention must be made of a few coin finds that were discovered during the metal detecting survey.

Another cemetery section was uncovered in the site's south-eastern part, on the high buff overlooking the Száraz Stream (Fig. 11. 1–2). The rows of densely spaced, often superimposed, shallow burials lay some 20 m from the outermost settlement features (Fig. 11. 2).²⁵ A north-west to south-east oriented ditch bounded the cemetery in the north towards the settlement. The deceased were interred in an extended position on their back in the sixty-nine south-west to north-east oriented burials. In the case of superimposed burials, the bones of the earlier grave were arranged in a heap beside the new one (Fig. 11. 4). The grave goods were made up of S-terminalled lockrings, finger-rings and necklaces strung of small beads. Fourteen burials yielded silver coins that were assigned to the beginning or the first half of the 12th century. This cemetery section can probably be associated with the partially excavated Árpáadian Age settlement.

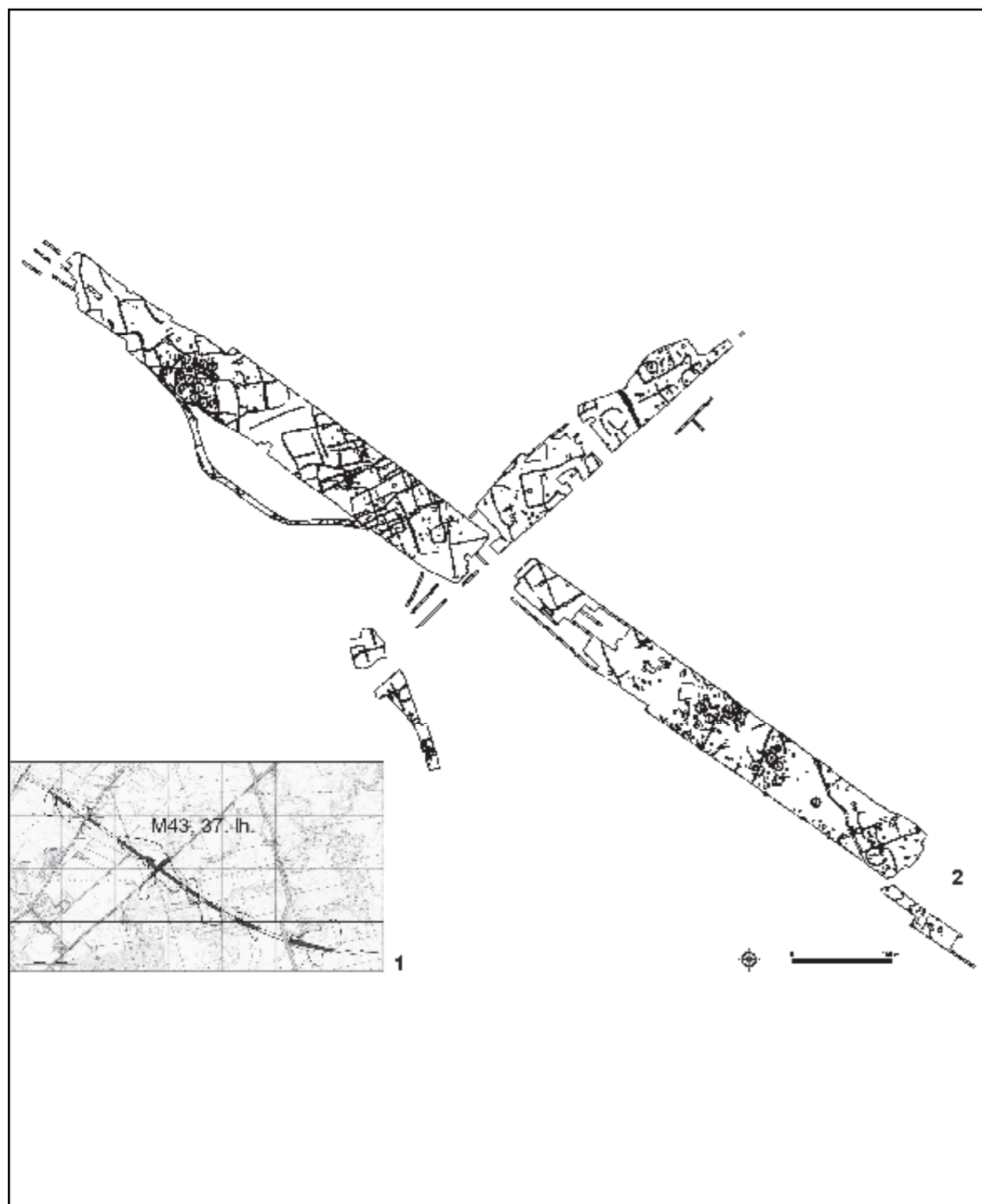
The multi-layered cemetery section and the few building material fragments found on the surface suggest that the graves had lain in a churchyard. The ecclesiastic building had probably stood on the small hill that appears on the map of the Second Military Ordnance Survey, but has since been ploughed away. The hill was called Vágott-halom.

A systematic metal detecting survey was conducted on the site.²⁶ One of the exceptional finds discovered in this manner was the fragment of a Gepidic brooch of the *Kreisaugenfibel* type dating from the later 5th–early 6th century (Fig. 4. 3).

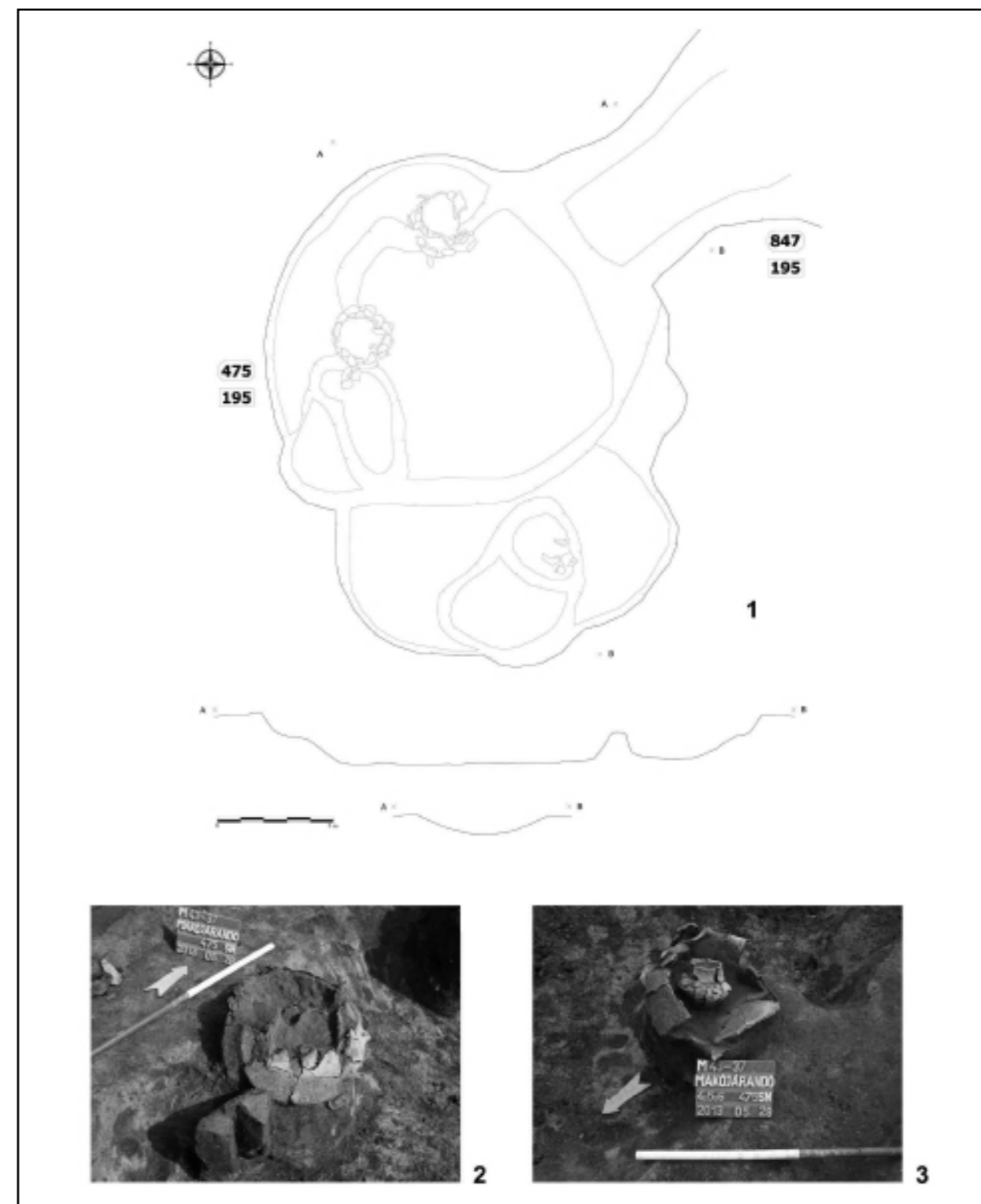
Irodalom • References

- BENDE 2003 BENDE L.: Makó határa. In: Kisfaludi J. (Szerk.) Régészeti Kutatások Magyarországon 2003. Archaeological Investigation in Hungary 2003. Budapest 2004, 249.
- DEÁK 2010 DEÁK A.: Kiskunmajsa, Bodoglár. In: Kisfaludi J. (Szerk.) Régészeti Kutatások Magyarországon 2009. Archaeological Investigation in Hungary 2009. Budapest 2010, 246–247.
- DINNYÉS 1980 DINNYÉS I.: II–III. századi szarmata sírok Tápiószelén. Sarmatische Gräber aus dem 2–3. Jahrhundert von Tápiószele. Studia Comitatus 9 (1980) 187–234.
- FEKETE 2010 FEKETE Cs.: Makó határa. In: Kisfaludi J. (Szerk.) Régészeti Kutatások Magyarországon 2009. Archaeological Investigation in Hungary 2009. Budapest 2010, 274–275.
- FODOR 1994 FODOR I.: Árpád-kori boronaház nyomai Tiszaszigeten. Die Spuren eines Gebäudes mit Blockwerkgerüst aus der Árpádenzeit in Tiszasziget. In: Lőrinczy G. (Szerk.) A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. Szeged 1994, 421–438.
- GULYÁS 2010 GULYÁS Gy.: Makó, Járandó. In: Kisfaludi J. (Szerk.) Régészeti Kutatások Magyarországon 2009. Archaeological Investigation in Hungary 2009. Budapest 2010, 270.
- HORVÁTH 1973 HORVÁTH F.: Makó északkeleti határának településtörténeti képe az őskortól a középkorig. Szeged, 1973. Kézirat.
- ISTVÁNOVITS 1990 ISTVÁNOVITS E.: A Felső-Tisza-vidék legkorábbi szarmata leletei – 2-3. századi sírok Tiszavasváriból. The earliest Sarmatian finds of the Upper Tisza region – 2nd – 3rd century burials in Tiszavasvári. A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve XXVII–XXIX. 1984–1986 (1990) 83–133.
- ISTVÁNOVITS 1999 ISTVÁNOVITS E.: Tiszavasvári–Városföldje, Jegyzőtag. A settlement of the 5th century (Hunkori település maradványai Tiszavasváriban, a Városföldjén). A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve XLI (1999) 173–254.
- ISTVÁNOVITS ET AL 2005 ISTVÁNOVITS E.–LŐRINCZY G.–PINTYE G.: A szegvár-oromdűlői császárkori telep (Die frühkaiserzeitliche Siedlung von Szegvár–Oromdűlő). Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica XI (2005) 51–114.
- KULCSÁR 1998 KULCSÁR V.: A Kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai. — The burial rite of the Sarmatians of the Carpathian Basin. Múzeumi Füzetek 49 (1998)
- PARDITKA 2012 PARDITKA Gy.: Makó határa. In: Kisfaludi J. (Szerk.) Régészeti Kutatások Magyarországon 2010. Archaeological Investigation in Hungary 2010. Budapest 2012, 282–283.

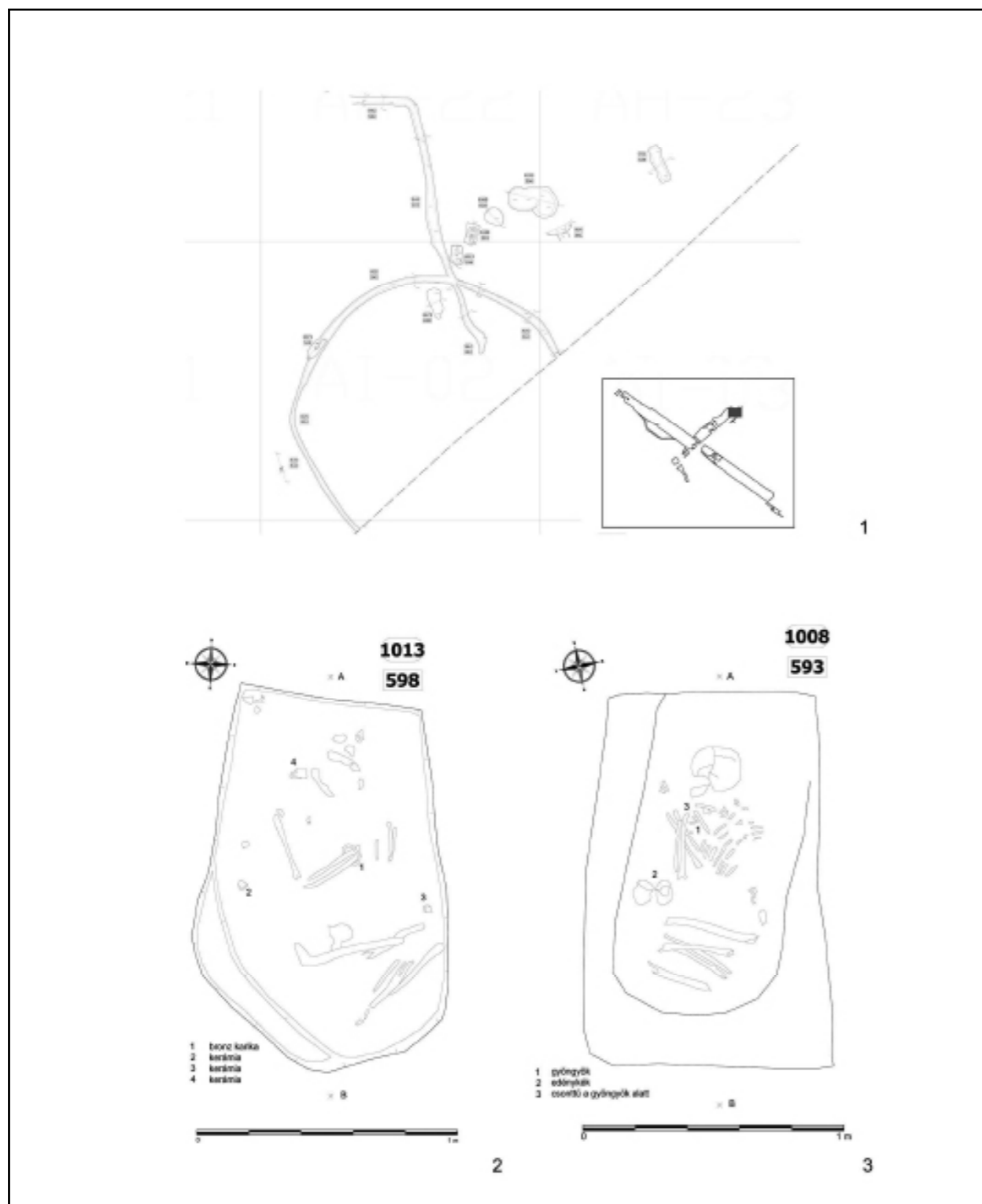
- PÓPITY 2010 PÓPITY D.: Makó, Paku E.-tanya. In: Kisfaludi J. (Szerk.) Régészeti Kutatások Magyarországon 2009. Archaeological Investigation in Hungary 2009. Budapest 2010, 272.
- SCHWARCZ 2012 SCHWARCZ D.: Szarmata fémművesség a Tisza-földvár–téglagyári temető 84. sírjában található ékszerek tükrében. In: Bíró Sz.–Tomka P. (Szerk.) Hadak útján. A népvándorlások kutatásainak XIX. konferenciája. Tanulmányok 3. Győr–Moson–Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, Győr 2011 (2012) 71–81.
- SÓSKUTI 2010 SÓSKUTI K.: Késő szarmata temetők és kora népvándorlás kori sírok Óföldéak–ÜRMÖS I. lelőhelyen. In: Balogh Cs. (Szerk.) Nyomvonalba zárva. Régészeti feltárások az M43-as autótú és a Makót elkerülő út nyomvonalán. Szeged 2010, 22–23.
- SÓSKUTI 2016 SÓSKUTI K.: Középső bronzkori-, szarmata, avar- és Árpád-kori településnyomok, valamint szarmata és avar kori temetkezések Makó, Dáli-ugarról. Előzetes jelentés az M43, 40., HT 43. lelőhelyen végzett régészeti feltáráról. In: Ilon G.–Kvassay J. (Szerk.) Régészeti kutatások Magyarországon 2011–2014. Archaeological Investigation in Hungary 2011–2014. Budapest 2016, ...–.....
- SZALONTAI 2006 SZALONTAI Cs.: Makó határa. In: Kisfaludi J. (Szerk.) Régészeti Kutatások Magyarországon 2005. Archaeological Investigation in Hungary 2005. Budapest 2006, 270–273.
- SZALONTAI–TÓTH 2000 SZALONTAI Cs.–TÓTH K.: Előzetes jelentés a Szeged–Kiskundorozsma határában végzett szarmata kori település- és temetőfeltáráról. (Vorbericht über die sarmatenzeitlichen Siedlungs- und Gräberfeldsfreilegungen in der Gemarkung von Szeged–Kiskundorozsma). In: Bende L.–Lőrinczy G.–Szalontai Cs. (Szerk.) Hadak útján. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája. Szeged, 2000. 59–78.
- TROGMAYER 1993 TROGMAYER O.: Makó körzetének őstörténete (Történelmi vázlat). In: Blazovich L. (Szerk.) Makó története a kezdetektől 1849-ig. (Makó monográfiája 4.). Makó, 1993. 118–145.
- VADAY 1994 VADAY A.: Late Sarmatian graves and their connections within the Great Hungarian Plain. — Neskorosarmatské hroby a ich vzťahy v rámcí Veľkej uhorskej nížiny. Slovenská Archeológia XLII-1 (1994) 105–124.
- VADAY 1997 VADAY A.: Atipikus szarmata telepjelenségek Kompolt, Kistéri-tanya 15. lelőhelyen. (Eine atypische sarmatische Siedlungerscheinung auf dem Fundort Kompolt, Kistéri-Gehöft 15) Agria 33 (1997) 77–107.
- VADAY–SZÖKE 1983 H. VADAY A.–SZÖKE B. M.: Szarmata temető és gepida sír Endrőd–Szujókeresztén. — Sarmatischen Gräberfeld und Gepidisches Grab in Endrőd–Szujókereszt. Communicationes Archaeologica Hungariae (1983) 79–132.

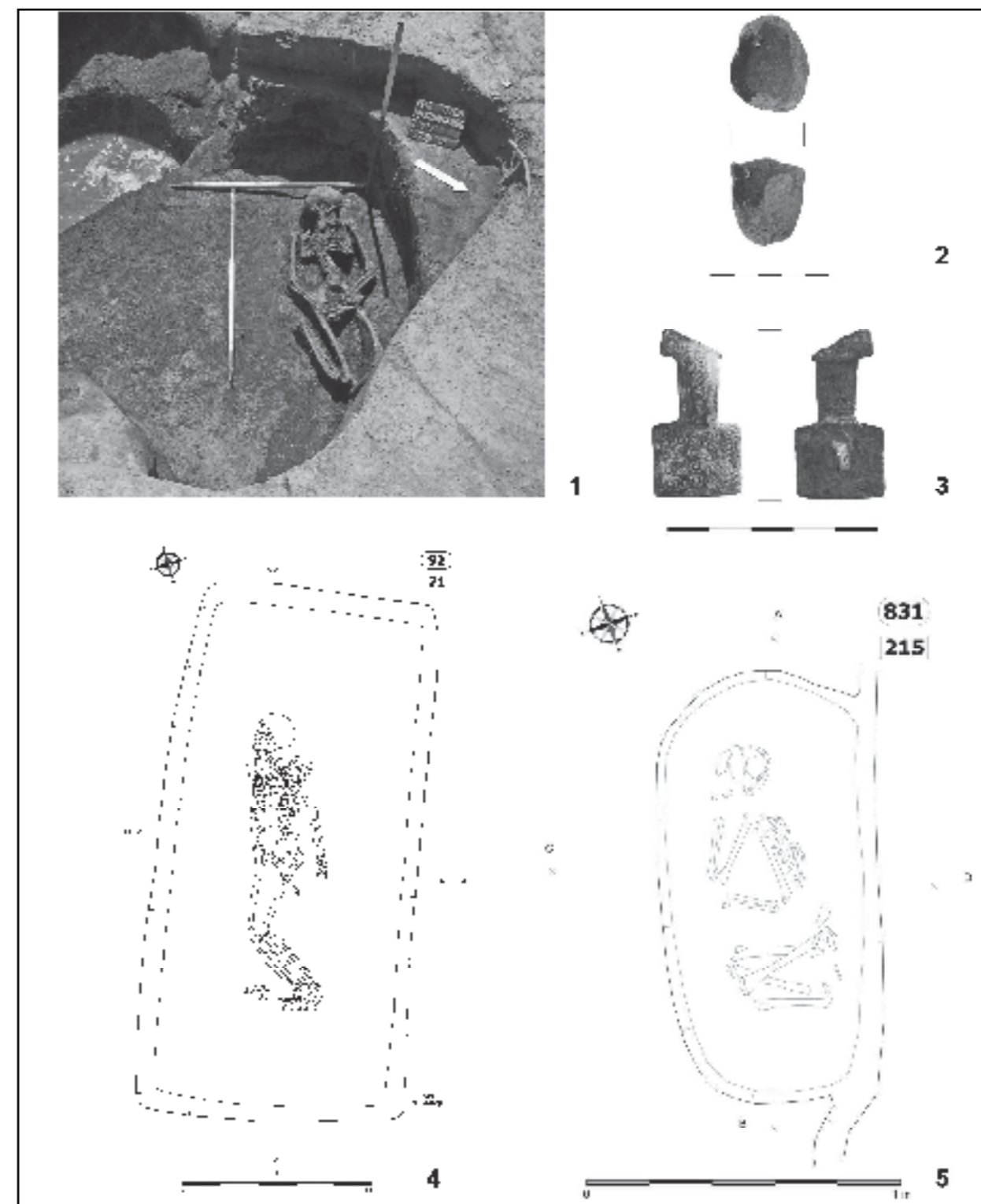
1. kép: Makó, Járandó. 1 A lelőhely elhelyezkedése a nyomvonalon. 2. A feltárt lelőhelyrész összesítő térképe
 Fig. 1: Makó, Járandó. 1. Location of the site on the planned motorway track; 2. plan of the site's excavated area

2. kép: Makó, Járandó, rézkori jelenség és leletek. 1. A 195. gödör; 2–3. A gödörből előkerült edények bontás közben
 Fig. 2: Makó, Járandó, Copper Age features and finds. 1. Pit 195; 2–3. vessels in the pit during excavation

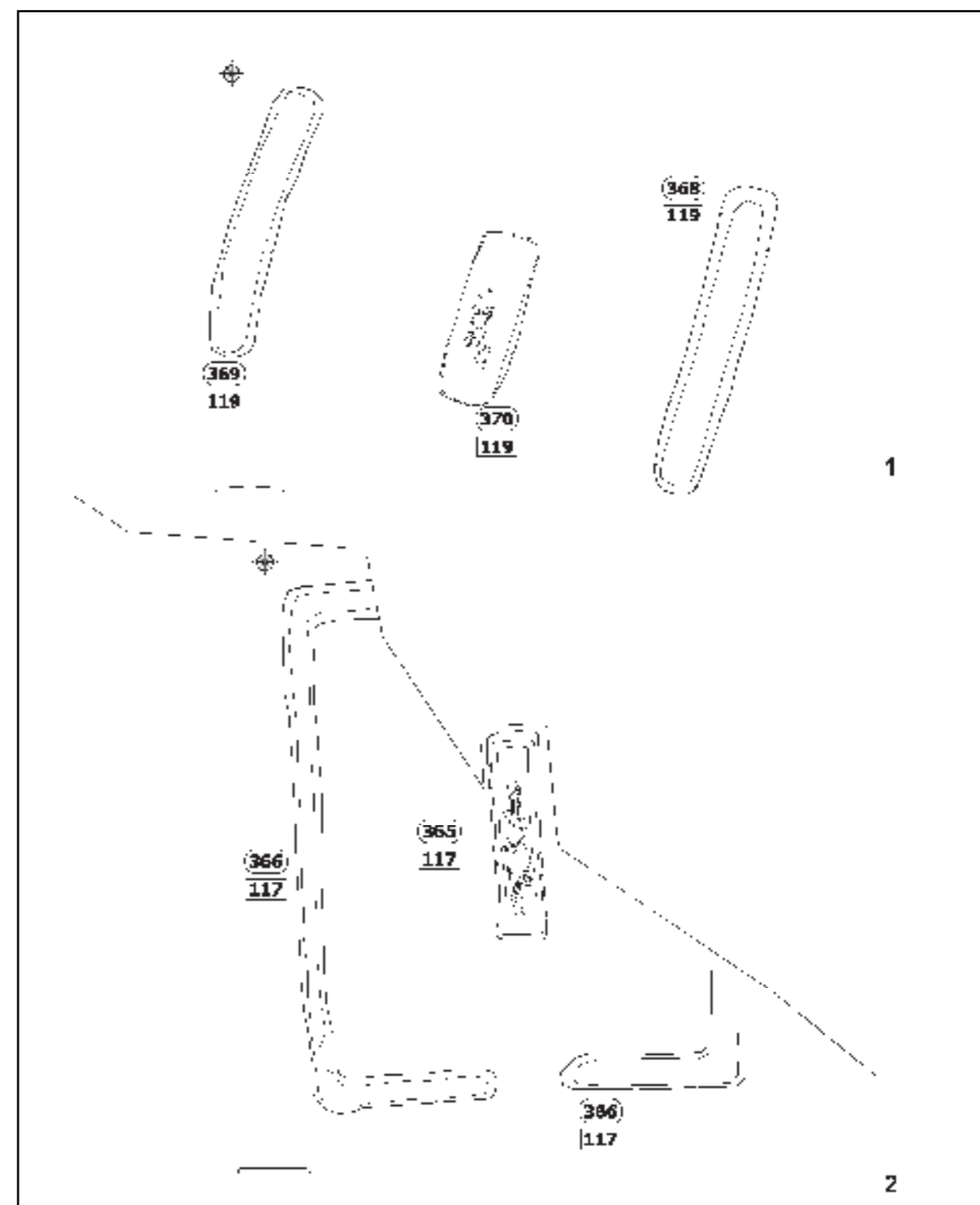
3. kép: Makó, Járándó, bronzkori jelenségek. 1. Az É-i nyomvonalszakaszon feltárt objektumok összesítő térképe; 2. Az 598. temetkezés; 3. Az 593. temetkezés
 Fig. 3: Makó, Járándó, Bronze Age features. 1. Plan of the features excavated in the northern part of the planned motorway track; 2. Grave 598; 3. Grave 593

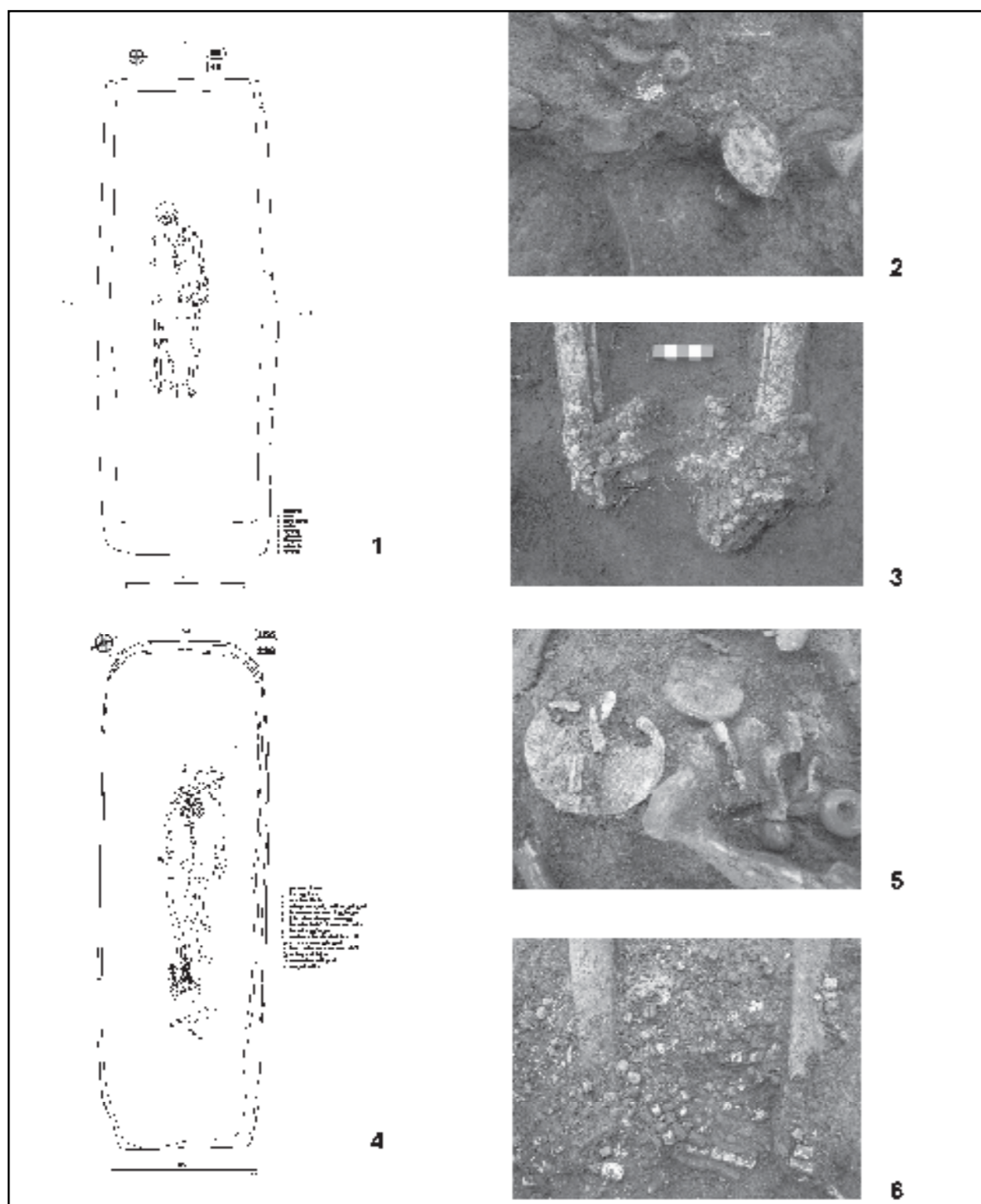
4. kép: Makó, Járándó, szarmata jelenségek és leletek. 1. Emberi maradvány az 538. gödörből; 2. Bronzolvasztó tégely az 595. objektumból; 3. Szórvány fibulatöredékek; 4. A 71. rendellenes temetkezés; 5. A 215. körárok K-i oldalán előkerült rendellenes temetkezés
 Fig. 4: Makó, Járándó, Sarmatian features and finds. 1. Human remains in Pit 538; 2. crucible for bronze smelting from Feature 595; 3. unstratified fibula brooch fragments; 4. Grave 71, a deviant burial; 5. deviant burial by the eastern side of Ditch 215, a circular enclosure

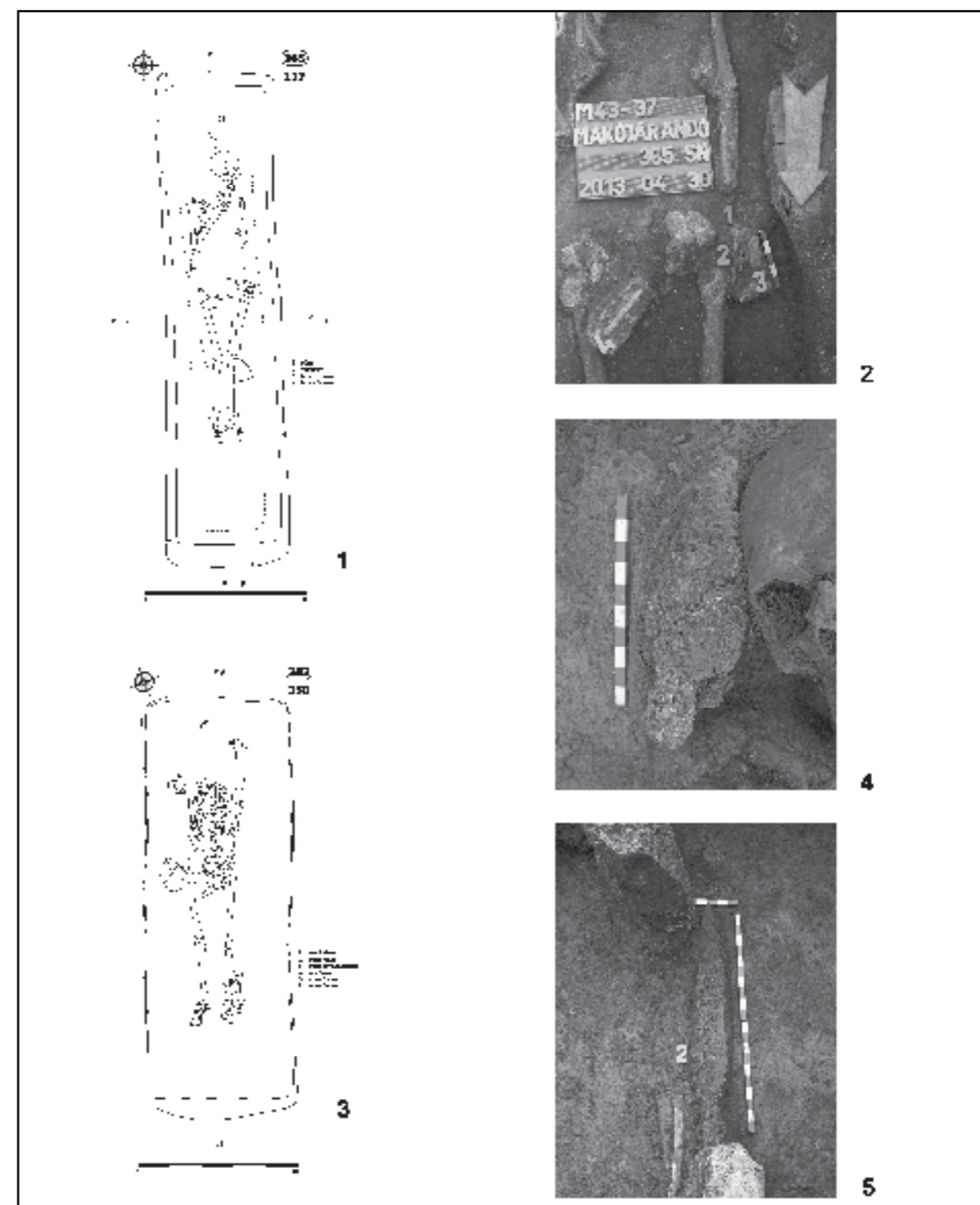
5. kép: Makó, Jándó, szarmata temetkezések. 1. A nyomvonal É-i részén feltárt késői temetőrészlet; 2. A nyomvonal K-i oldalán feltárt 2–3. századi temetőrészlet; 3. A nyomvonal Ny-i részén feltárt 2–3. századi temetőrészlet
 Fig. 5: Makó, Jándó, Sarmatian burials. 1. The late cemetery section in the northern part of the planned motorway track; 2. the 2nd–3rd century cemetery section uncovered on the eastern side of the planned motorway track; 3. the 2nd–3rd century cemetery section uncovered on the western side of the planned motorway track

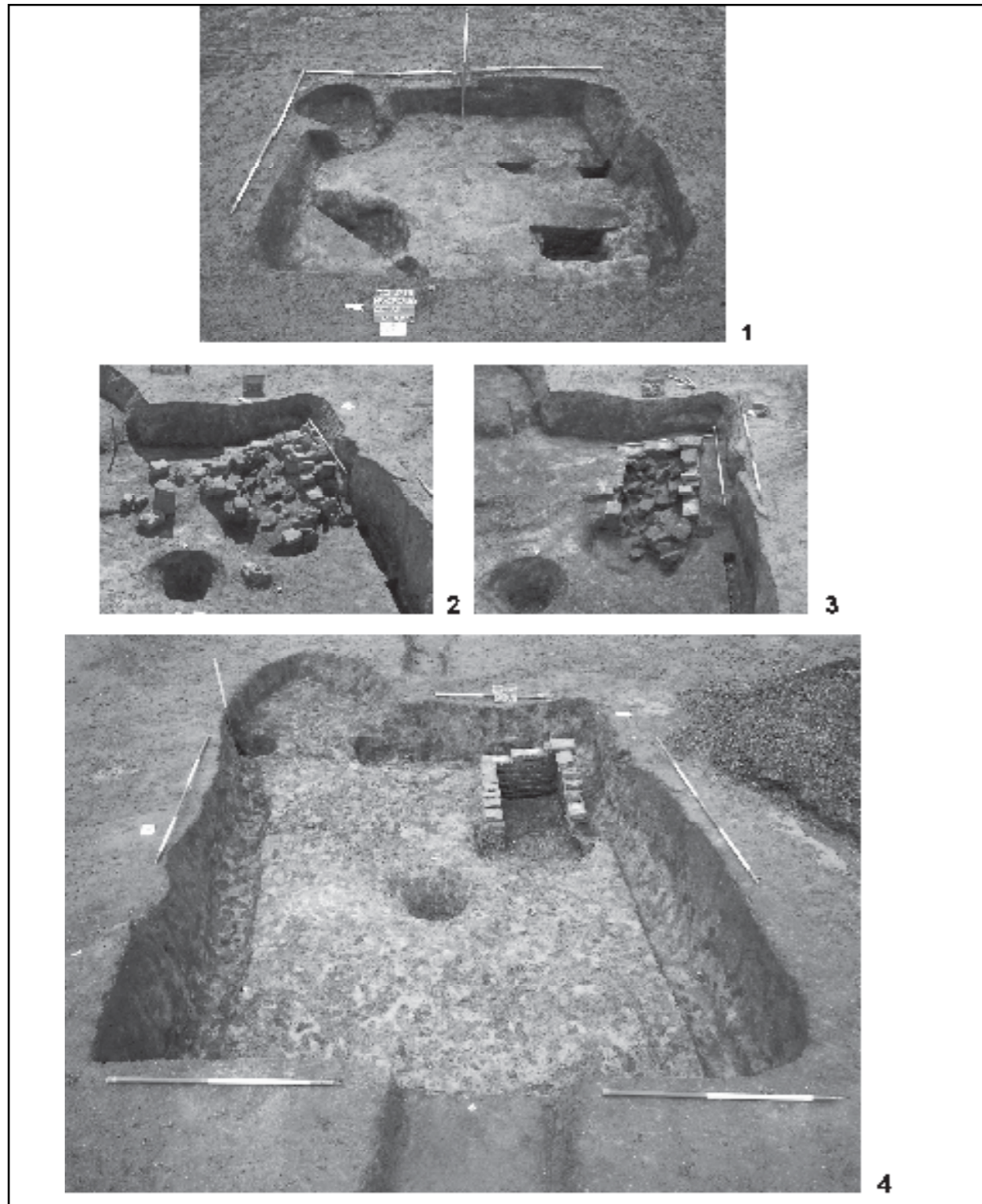
6. kép: Makó, Jándó, szarmata temetkezések. 1. A határolóárokcal jelölt 119. sír; 2. A szögletes kerítőárokcal körbevett 117. sír
 Fig. 6: Makó, Jándó, Sarmatian burials. 1. Grave 119 with the parallel ditch; 2. Grave 117, enclosed by a rectangular ditch

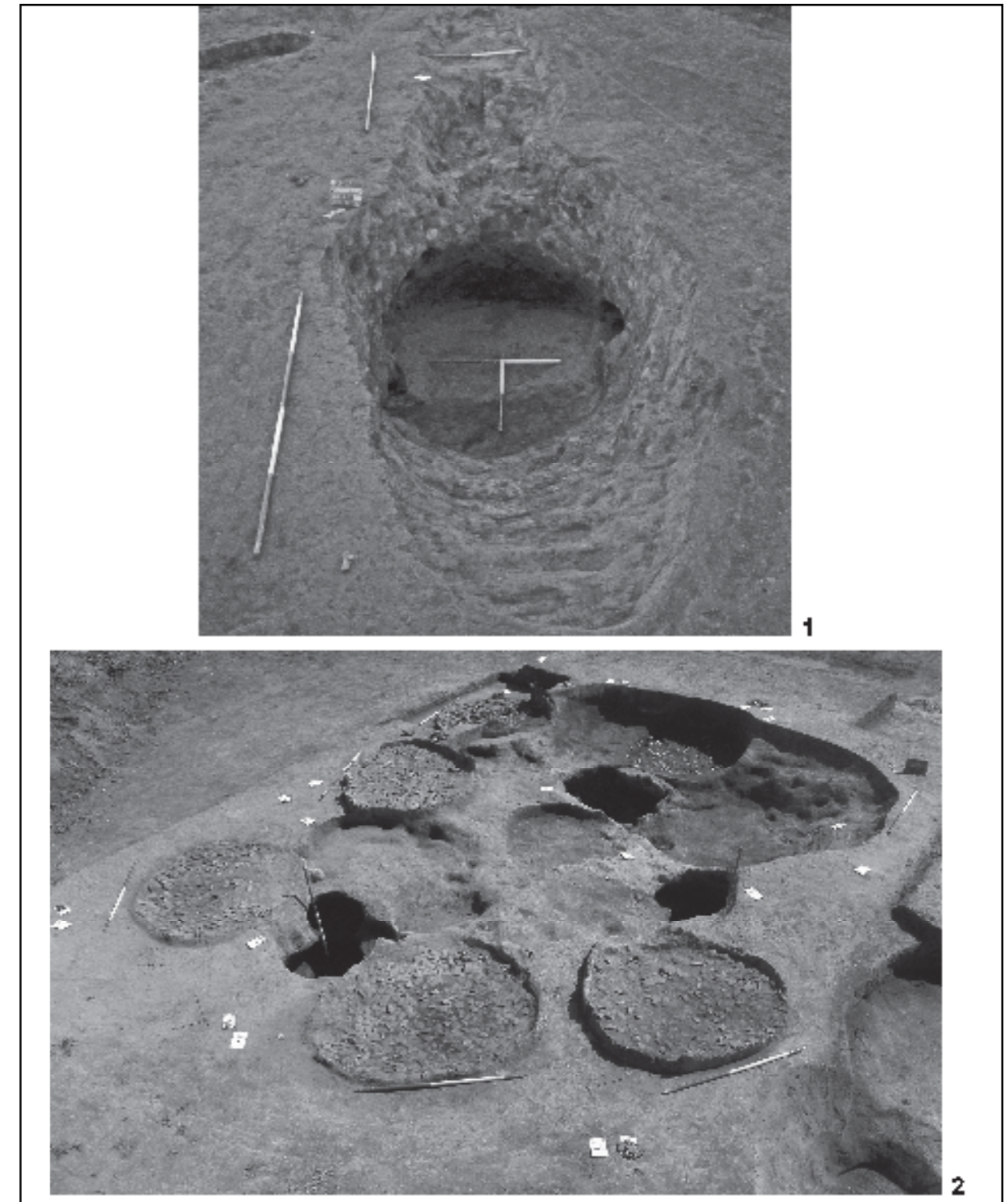
7. kép: Makó, Járándó, szarmata temetkezések és leleteik. 1. A 45. sír; 2. Fibula és csüngők a 45. sírből; 3. Üveggyöngyök a 123. női temetkezés bokái körül; 4. A 338. sír; 5. Fibulák a 338. sírből; 6. Üveg- és kőgyöngyök a 338. temetkezés bokái körül
 Fig. 7: Makó, Járándó, Sarmatian burials and their finds. 1. Grave 45; 2. fibula brooch and pendants from Grave 45; 3. glass beads around the ankles in Grave 123, a female burial; 4. Grave 338; 5. fibula brooches from Grave 338; 6. glass and stone beads around the ankles in Grave 338

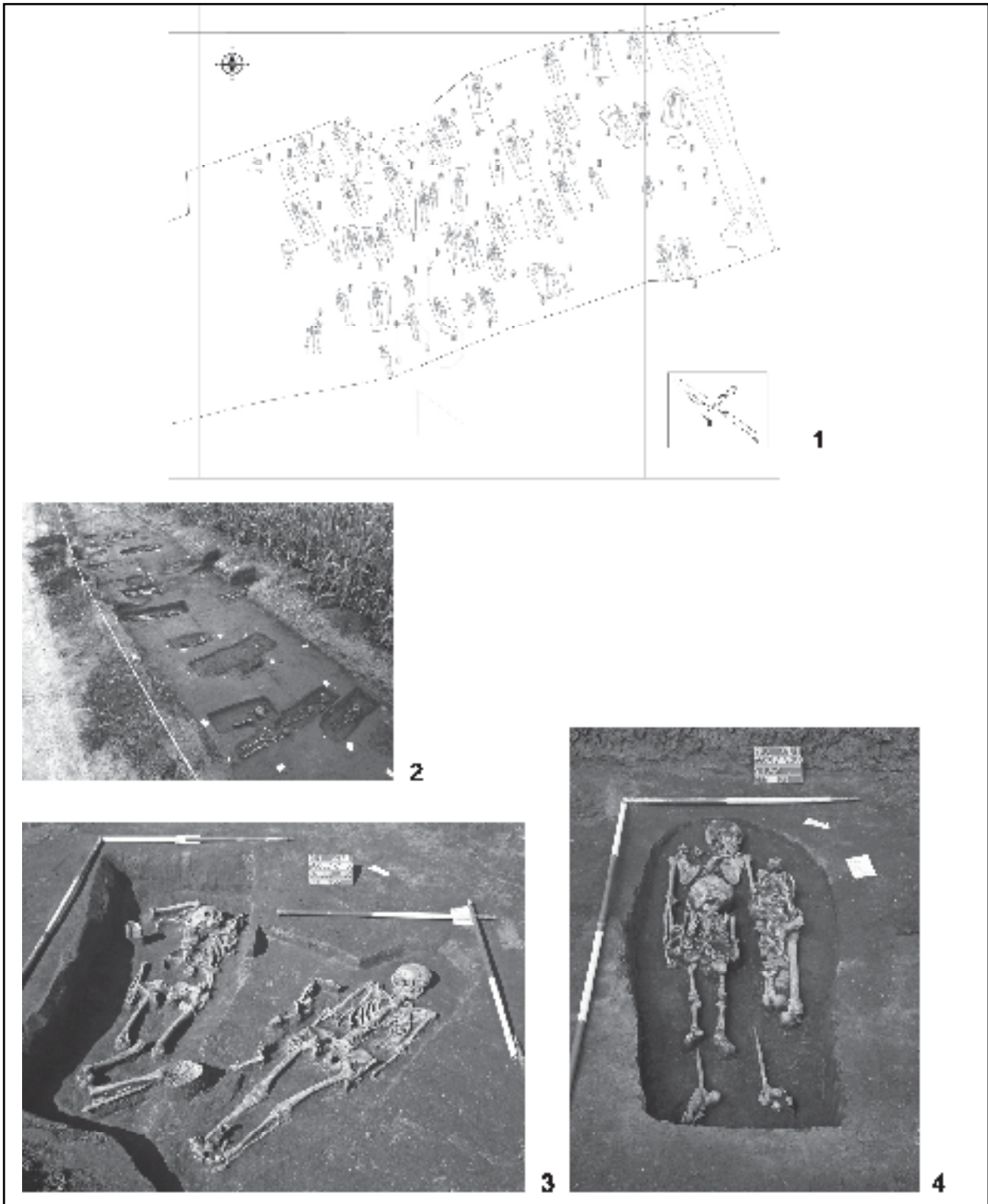
8. kép: Makó, Járándó, szarmata temetkezések és leleteik. 1. A 117. sír; 2. A 117. sír leletei; 3. A 350. sír; 4. Lándzsahegy a 357. sírből; 5. Lándzsahegy a 350. sírből
 Fig. 8: Makó, Járándó, Sarmatian burials and their finds. 1. Grave 117; 2. finds from Grave 117; 3. Grave 350; 4. lance head from Grave 357; 5. lance head from Grave 350

9. kép: Makó, Járándó, Árpád-kori telepjelenségek. 1. A 383. földbemélyített épület; 2–3. A 274. épületben feltárt téglából épített kemence; 4. A 274. földbemélyített épület
 Fig. 9: Makó, Járándó, Árpadian Age settlement features. 1. House 383, a sunken building; 2–3. the brick oven uncovered in House 274; 4. House 274, a sunken building

10. kép: Makó, Járándó, Árpád-kori telepjelenségek. 1. A 130. aknakemence; 2. A 175. kemencebokor
 Fig. 10: Makó, Járándó, Árpadian Age settlement features. 1. Oven 130, a shaft oven; 2. Oven complex 175

11. kép: Makó, Járandó, Árpád-kori temetőrészlet. 1. A nyomvonal D-i részén feltárt temetőrészlet összesítő térképe; 2. A temetőrészlet feltárás közben; 3. Az 576. és a 608. sír; 4. A 611. sír

Fig. 11: Makó, Járandó, Árpadian Age cemetery section. 1. Plan of the cemetery uncovered in the southern part of the planned motorway track; 2. the cemetery during excavation; 3. Graves 576 and 608; 4. Grave 611